

KUR'ÂN-I KERİM'E GÖRE BEDEVİLİK

Şahin GÜVEN*

ÖZET

Bu çalışmada, öncelikle Kur'ân'da geçen "a'râbî" kelimesi ile yine bu kelimeyle yakın anlam ilişkisi olan "bedebî" kelimesi etimolojik açıdan incelenerek delalet ettikleri anlamlar tesbit edilmeye çalışılacaktır. Buradan hareketle Medine döneminin ikinci yarısından itibaren nazil olmaya başlayan *Ahzâb*, *Fetih*, *Hucurat* ve *Tevbe* sûrelerinin ilgili âyetlerinde bahsedilen bedevilerin Hz. Peygamber'e ve O'nun emir ve yasaklarına karşı tutumları irdelenecektir. Bu bağlamda bedevilerin düşünce dünyası, olay ve hadiselerle karşı takındıkları tavır ve davranışları da söz konusu âyetler çerçevesinde ele alınıp değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap, A'râbî, Çöl, Bedevî, Hadarî, Bedevîlik.

BEDOUIN ACCORDING TO QURAN

ABSTRACT

In this case study, first of all "A'râbî" words which is mentioned in Quran and "Bedouin" words that's meaning is also similar to it, the meanings will be established what they refer to by studing their etymological side. From this point, Bedouin behaviors which are mentioned in *Al-Ahzab*, *Al-Fath*, *Al-Hujurat* and *At-Touba* suras that are wholly established at the second part of Madîna term, will be investigated against to Saint Prophet and His declares and prohibitions. In this context Bedouin minds, life aspect their behaviors and manners against to events will be evaluated by considering the verse of Quran.

Key Words: Arab, Arabian, Desert, Bedouin, Nomadic, Bedouin Life.

GİRİŞ

İslâm, "şehirlerin anası"¹ olan Mekke'de doğdu ve ilk on üç yılını burada tamamladı. Bu sebeple ilâhi vahyin ilk muhatapları Mekke'nin sakinle-riydi.² Ticaret yapma, panayırlara katılma, Kâbe'yi ziyaret etme gibi çeşitli vesilelerle Mekke'ye gelen insanlara, Allah Resûlü'nün İslâm'ı tebliğ ettiğine dair bilgiler olmakla birlikte bunlar, muhatap kitle açısından Mek-

* Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Eğitim Merkezi Eğitim Görevlisi, Pendik/İstanbul

1 Bkz: En'âm, 6/92; Şûrâ, 42/7.

2 Allah Teâlâ bütün peygamberlerini, gönderildikleri zamana göre büyük yerleşim birimleri olarak kabul edilen kentler(karye)'den göndermiştir. (Bkz: Yûsuf, 12/109.)

ke'nin yerlilerine göre azınlığı temsil ediyorlardı. Dolayısıyla ilâhi vahyin son halkasını oluşturan İslâm'ın ilk muhatap kitlesi, bölgenin anakenti konumundaki Mekke'nin mukimlerinden oluşuyordu.³ Nitekim Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e indirilmesinin gerekçesi olarak, şehirlerin anası olan Mekke ve civarında yaşayanları uyarmanın (inzâr) gösterilmesi bunun apaçık delilidir.⁴ Aslında söz konusu âyetler, ilahi mesajın öncelikli olarak taşınması gereken mekânı işaret etmesi bakımından da önem arz etmektedir.

Peygamber Efendimizin hicretinden sonra ise yine yörenin önemli yerleşim birimlerinden birisi olan *Yesrib*'i mekân tutan İslâm daveti, öncelikle burayı "Medine"ye dönüştürmüş; yaşamadan yürütmeye, ticari hayattan şehrin yerleşim tanzimine kadar şehir hayatı için gerekli olan bütün dinamikleri buraya yerleştirerek İslâm kültür ve medeniyetinin temellerini atmıştır.⁵

Ancak İslâm sadece şehirlilerin ve aristokratların dini değildir. O'nun kutlu elçisi de, sadece şehirlere değil, bedevisiyle-medenisiyle bütün âlemlere rahmet olarak gönderilen bir peygamberdir.⁶ Bu sebeple O'nun muhatap kitlesi arasında şehir hayatından uzak çölde yaşayan bedeviler de bulunmaktadır. Nitekim *bî'setin*in son yıllarını oluşturan ve özellikle de *Hudeybiye* antlaşmasının akabinde toplumsal bir gerçeklik olarak varlığını hissettiren bedevî toplulukları görmekteyiz. Yarımadanın steplerinde dağınık bir halde ve çoğu zaman da göçebe ya da yarı göçebe olarak yaşayan bedeviler, yaşadıkları hayat şartlarının kaçınılmaz bir sonucu olarak şehirlilere göre farklı bir sosyo-kültürel yapıya sahiptiler.

Özellikle hicretin sekizinci yılından itibaren kitleler halinde Hz. Peygamber'e gelerek bağlılıklarını bildiren ve İslâm'ın Arap yarımadasındaki varlığına teslim olan bedevilerin düşünce ve yaşam tarzlarıyla ilgili bazı âyetlerin nazil olduğu görülmektedir. İşte bu bağlamda Kur'ân'ın özel bir vurguyla bedevilerden bahsetmesinin, üzerinde düşü-

³ Son İlahi vahyin merkezi olarak Mekke'nin seçilmesinin sebepleriyle ilgili bkz: Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (Çev: Salih Tuğ), İstanbul 1993, I/24-26. Mekke'nin kenar mahallelerinde az da olsa bedevi toplulukların yaşaması mümkündür. Bu onun şehirlilik karakterini ortadan kaldırmaz. (Bkz: Abdurrahman Kurt, *Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yönden İslâm Öncesi Mekke Toplumu*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: 10, S: 2, Bursa 2001, ss. 97-122, s. 108.)

⁴ Bkz: En'âm, 6/92; Şûrâ, 42/7.

⁵ Bkz: Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/175 vd.

⁶ Bkz: Enbiyâ, 21/107.

nülmesi gereken hususlardan birisi olduğu kanaatindeyiz. Her ne kadar bedevilerin durumu tarihi ve belli bir coğrafyaya özel boyutlarıyla öne çıkıyor görünse de, hem İlâhî vahyin son halkasını oluşturan Kur'ân-ı Kerim'in evrenselliği hem de insani sorunların ortaklığı, genelde birçok konuyu özelde ise bedeviliği daha üst perspektiften değerlendirmenin zorunluluğunu gündeme getirmektedir.⁷ Nitekim *Muhammed Esed*'e göre Kur'ân'da "a'râb"dan (bedeviden) özel bir vurguyla söz edilmesi, muhtemelen onların, İslâm tarihinin bu erken dönemlerinde, olumlu ya da olumsuz, İslâm'a karşı tavırları bakımından son derece büyük bir önem taşımalarından ileri gelmektedir. O kadar ki, Yarımada'daki nüfusun çoğunluğunu oluşturan bu göçebe ya da yarı-göçebe savaşçı boyların birinci elden ittifakını sağlamaksızın İslâmî tebliğin Arabistan'da gerçek ve kalıcı bir dayanak elde etmesi, süratle yayılıp gelişmesi mümkün olmazdı.⁸

İşte söz konusu ayetlerde karakterize edilen bedevi düşünce ve yaşam tarzına dair bilgileri değerlendirmeye geçmeden önce, önemine binaen "a'râbi" ve "bedevi" kelimelerinin delalet ettiği anlamlar üzerinde durmak istiyoruz.

1. KAVRAM ANALİZİ

1. 1. Arap ve A'râbi Kavramları

Kendilerine *Arap* denilen insan topluluğunun niçin bu şekilde isimlendirildiği hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bir kısım dilciler göre Arapça'yı ilk konuşan kişi *Ya'rub b. Kâhtân*'dır. Çünkü *Ya'rub b. Kâhtân* saf Arap olan (arabu'l-ârîbe) Yemenliler'in atasıdır.⁹ Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail de Yemen'den gelen *Cürhümlü*ler arasında büyümüş ve onların dilini konuşmuştur. Hz. İsmail'in soyu ise daha sonra

⁷ Bkz: Mustafa Tekin, *Kur'ân-ı Kerim'de Bedevilik –Dini Sosyolojik Yaklaşım–*, İslam Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 3, Mayıs 2009, s. 103.

⁸ Bkz: Muhammed Esed *Kur'ân Mesajı*, (Çev: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul 1996, I/375–376.

⁹ Bkz: Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem ibn Marzûr, *Lisânü'l-Arab*, Kahire, Ts., Kahire, Ts., IV/2864; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân*, Beyrut 1988, VIII/148. Kimi araştırmacılara göre soyları devam eden Araplardan "Arabi'l-ârîbe" olanlar, *Kahtâniler* adı verilen kabileler grubunun anavatanı olan Yemen'lidirler. Bunlar *Cürhüm* ve *Ya'rûb* olmak üzere iki kola ayrılırlar. (Geniş bilgi için bkz: Nihad M. Çetin, "Arap", TDV. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1991, III/273.)

Araplaşmış anlamına gelen “arabu’l-müsta’ribe” olarak isimlendirilmiştir.¹⁰ Dilci el-Ezherî’nin tercihinine göre ise Hz. İsmail’in çocukları, *Tihâme* taraflarında bir yer olan “arabe”de yetişmiştir. Dolayısıyla yetiştikleri yere nispetle onlara “Arap” ismi verilmiştir.¹¹ Neticede, Yemen dâhil bütün bir Arap yarımadasını içine alan bölgede yaşayan ve *Sâmi* dil topluluğu içinde en eski dillerden birisi olan Arapça’yı konuşan insanların tamamı “Arap” olarak isimlendirilmiştir.

Nihat Çetin’e göre ise dilcilerin çeşitli izah tarzlarına rağmen “Arap” kelimesinin menşei hâlâ karanlıktır. Bazılarına göre kelime, “batı” manasına gelen bir *Sâmi* kökten türemiş olup ilk önce Mezopotamyalılar tarafından Fırat’ın batısında oturanlar için kullanılmıştır. Ancak bir milletin başka bir millete nispetle kendi coğrafi durumunu gösteren bir kelimeyi ad olarak aldığı görülmediğine göre bu açıklama doğru değildir. Bunun yanında kelimeyi *göçebelik* kavramıyla açıklamaya çalışanların görüşleri daha inandırıcı olmuştur. Bunlardan biri, Arap kelimesini “kara ülkesi” veya “step” anlamına gelen İbrânice *arabha*, diğeri ise göçebelere hayatını ifade eden *erebhe* kelimesine bağlayan görüştür. Ayrıca Arap kelimesinin “çöl”, “çölde yaşayan kimse” manasına geldiğini kabul edenler de vardır.¹² Nitekim İbrânice’de “çöl” manasına gelen “arabha” kelimesi, Tevrat’ta “çölde yaşayan kimse(bedevî)” anlamında kullanılmıştır.¹³

“A’râbî” kelimesi etimolojik olarak “el-Arab” kelimesine dayansa da dilciler bu iki kelime arasında kullanım farkının olduğunu, dolayısıyla farklı anlamlara delalet ettiklerini söylemektedirler. Çünkü Arap, bilinen insan topluluklarından birisinin genel adıdır. Bir diğer ifadeyle Arap, cins isimdir. Arap olmayan bütün toplulukların genel adı ise “acem”dir.¹⁴ Diğer taraftan şehir ve köy gibi meskûn mahallerde oturanlara “Arap” denilirken, buna karşılık çölün derinliklerinde şehir ve köylerden uzak

¹⁰ Bkz: İbn Manzûr, *Lisân*, IV/2864; Kurtubî, *el-Câmi’*, VIII/148.

¹¹ Bak: İbn Manzûr, *Lisân*, IV/2864; Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr –el-Câmi’ Beyne Fenneyi’r-Rivâyeti ve’d-Dirâyeti min İlmi’t-Tefsîr-*, Beyrut 1991, II/450.

¹² Bkz: Çetin, “Arap”, III/272.

¹³ Bkz: Kutsal Kitap, İstanbul 2001, *Eski Ahit*, Yeşaya, 13/20, s. 858 ve Yeremya, 3/2, s. 931.

¹⁴ Bkz: İbn Manzûr, *Lisân*, IV/2825 ve 2863. Araplar, fasih ve akıcı konuşamayan, konuşmasında tutukluk olan kimselere “acem” derlerdi. Genel olarak kendi dışındaki bütün toplulukları bu genel isimle anarlardı. Hatta nesep olarak Arap olsa bile fasih ve akıcı konuşamayan kimseleri de “acem” olarak nitelendirdikleri olurdu; tıpkı Ziyad el-A’cem gibi. (bkz: İbn Manzûr, *Lisân*, IV/2863.)

göçebe hayatı yaşayan bedevilere de "A'râbî" denmiştir.¹⁵ Nitekim bu iki kelimenin çoğul kalıplarının da birbirlerinden farklı olması, kullanımlarının da farklı olduğunu göstermektedir. Çünkü "Arap" kelimesi, "el-Arabiyyü" kelimesindeki nisbet "ya"sının hafzedilmesiyle çoğul anlam ifade etmektedir; tıpkı "el-Yahûd" ve "el-Mecûs" kelimelerinin nispet "ya"sının hafzedilmesi sonucu çoğul oldukları gibi. "A'râbî" kelimesinin çoğulu ise Kur'ân'da geçtiği üzere, "el-A'râb" ya da "el-A'râbiyyü" şeklinde gelmektedir.¹⁶ Kısacası "A'râb" ve "Arab", Türkçe'deki "Türk" ve "Türkmen" kelimeleri arasındaki ilişkiye benzemektedir. Çünkü "Türkmen" Türk'ün göçebe olarak yaşayanı (yürüğü) olduğu gibi, "A'rab" da Arab'ın göçebe olarak yaşayanına denilir.¹⁷

Neticede bu iki kelimenin Kur'ân-ı Kerim'de net olarak birbirinden ayrı anlamlara delalet eder şekilde kullanıldığını görmekteyiz. Daha açık bir ifadeyle söyleyecek olursak Kur'ân, şehir ve köylerde (Medine ve karye) yerleşik hayat yaşayan Araplarla bedevi Arapları birbirinden ayırmış ve bedevileri "A'râbî" olarak nitelendirmiştir. Böylece bir ırkın adı olmakla birlikte yarımadanın köy ve şehirlerinde yaşayanlara "Arab", çölde göçebe olarak yaşayanlarına ise "A'râbî" (bedevi) denilmiştir.¹⁸ Ancak kelimenin bu farklı anlam içeriklerine delalet edecek şekilde kullanımının etimolojik bir temele dayanmaktan ziyade o zamandaki yaşanan sosyolojik yapıyı ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla "A'râb" kelimesi, yine Arapça olan "bedevi" kelimesine karşılık gelmektedir. O zaman *bedevi* ve *bedevilik* ne demektir? Biraz da bu kelimeler üzerinde duralım.

1. 2. Bedevî ve Bedevilik

Asıl itibariyle *başlamak*, *ortaya çıkmak*, *açığa çıkmak* ve *önce gelmek*¹⁹ gibi anlamlarının yanında, çölde yaşamak, sahrada oturmak anlamında da kullanılan *bedâvet* kelimesi, "yerleşik hayat, medeniyet" anlamına gelen

¹⁵ Bkz: İbn Manzûr, *Lisân*, IV/2863-2864; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II/450.

¹⁶ Bkz: İbn Manzûr, *Lisân*, IV/2863-2864.

¹⁷ Bkz: Hasan Kâmil Yılmaz, *Mesnevi ve Rûhu'l-Beyân'da Köylülük ve Şehirlilik*, <http://akademik.semazen.net>. 29.08.2010.

¹⁸ Bkz: Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II/450; Mustafa Fayda, "Bedevî", TDV. İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1992, V/312.

¹⁹ Bkz: İbn Mamzûr, *Lisân*, I/234-235. Kelimenin bu kök anlamıyla kullanıldığı bazı âyetler için bkz: Bakara, 2/271; Âl-i İmrân 3/118; Mâide 5/99; En'âm, 6/28; A'râf, 7/20.

hadâretin karşıtıdır. Kır, sahra ve çöl anlamına gelen *badiyede* yaşayan kimse-
lere de *bedevî* veya *ehlü'l-i-bâdiye* denmektedir.²⁰ Aslında *bâdiye* hayatı, bedevi-
lerin oturduğu ve dolaştığı her bölgeyi, göçebelikten yarı göçebelige ve hatta
kısmen göçebe köylü hayatına kadar her durumu içine almaktadır.²¹

İslâm dininin ortaya çıktığı dönemde Araplar, yaşadıkları mekân
bakımından *bedevî* (*ehlü'l-veber*) ve *hadarî* (*ehlü'l-medevî*)²² olmak üzere iki-
ye ayrılırdı. Hadarîler köy ve şehirlerde yerleşik bir hayat sürer, geçimle-
rini tarım, ticaret ve el sanatlarıyla temin ederlerdi. Bedeviler ise çölde
yaşar, su, otlak ve azık peşinde dolaşırlardı.²³

Bedevi toplumu, bir babadan geldiğine inanan insanların meydana
getirdiği kabile esasına dayanmaktadır. Zira çetin çöl şartlarında hayatın
devamı için kabile dayanışmasına fazlaca ihtiyaç vardır.²⁴ Bununla birlik-
te bedevi, kabilesi dışında hiçbir otoriteye boyun eğmez, onun koyduğu

²⁰ Bkz: İbn Mamzûr, *Lisân*, I/234-235. Bedeviler, deve veya keçi kılından yapılmış çadırlarda göçebe hayatı yaşadıklarından *ehlü'l-veber*, *ehlü'l-hıyâm* veya *sekenetü'l-hıyâm* adlarıyla da anılırlar. Buna karşılık köy, kasaba ve şehirlerde kerpiçten yapılmış evlerde yerleşik hayat yaşayanlara da *ehlü'l-medevî* adı verilmiştir. (Bkz: Fayda, *Bedevi*, V/311-312,)

²¹ Bkz: Ahmet Albayrak, *Bir Medeniyet Kuramcısı Olarak İbn Haldun*, Uludağ İlahiyat Fa-
kültesi Dergisi, C:9, S: 9, Bursa 2000, s. 78.

²² Bkz: Cârullah Ebî Kâsım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, Beyrut 1965, s. 586. Bedevilik ve hadarîliğin günümüz sosyoloji literatüründeki karşılığı "köylülük" ve "şehirlik" olarak gözükmektedir. Ancak "köylülük" ve "şehirlik" olgularının geçmişten günümüze çok farklı şekil ve içerik değişikliklerinin olduğunu da göz ardı etmemek gerekmektedir. (Bkz: Kurt, *İslâm Öncesi Mekke Toplumu*, s. 102-104.) Tarihin belirli bir döneminde ve belirli bir coğrafyasında oluşmuş toplumsal yapıya dair analizlerde bulunurken, büyük ölçüde günümüzün kelime ve kavramlarını kullanmanın, bazen maksadı tam olarak ifade etmediği hatta kimi zaman yanlış algılamalara bile sebep olduğu görülmektedir. Meselâ Arapça "karye" kelimesi, özellikle dilimize aktarılırken genelde "köy" olarak tercüme edilmektedir. Oysa Kur'ân literatüründeki karşılığı ise, bulunduğu yer ve zamana göre büyük insan topluluklarının bir arada yaşadığı "yerleşim birimi"ni ifade etmektedir.

²³ Bedevilik ve hadarîliğin günümüz sosyoloji literatüründeki karşılığı "köylülük" ve "şehirlik" olarak gözükmektedir. Ancak "köylülük" ve "şehirlik" olgularının geçmişten günümüze çok farklı şekil ve içerik değişikliklerinin olduğunu da göz ardı etmemek gerekmektedir. (Bkz: Kurt, *İslâm Öncesi Mekke Toplumu*, s. 102-104.) Tarihin belirli bir döneminde ve belirli bir coğrafyasında oluşmuş toplumsal yapıya dair analizlerde bulunurken, büyük ölçüde günümüzün kelime ve kavramlarını kullanmanın, bazen maksadı tam olarak ifade etmediği hatta kimi zaman yanlış algılamalara bile sebep olduğu görülmektedir. Meselâ Arapça "karye" kelimesi, özellikle dilimize aktarılırken genelde "köy" olarak tercüme edilmektedir. Oysa Kur'ân literatüründeki karşılığı ise, bulunduğu yer ve zamana göre büyük insan topluluklarının bir arada yaşadığı "yerleşim birimi"ni ifade etmektedir.

²⁴ Bkz: Fayda, *Bedevi*, V/313.

kurallara uyar ve haklarını onun vasıtasıyla alırdı.²⁵ Gerçi bedevilerin kimi zaman büyük ticaret kervanlarına iştirakleri de olurdu. Ancak bu, kervanlara deve temin etmek ve belirli bir ücret karşılığında ticaret kervanını taarruzlardan korumaktan ibaretti.²⁶

Arabistan'ın dışa kapalı kısmında yaşayan bedevîlerin hayatı büyük ölçüde bilinmezlerle doludur. Kendileri hakkındaki en eski bilgiler ancak İslâm'dan yüz elli sene öncesine kadar uzanan bedevîler, sürekli düşmanlık ve savaşlarla dolu bir hayat yaşadıklarından bir medeniyet kurmaya muvaffak olamamışlardır.

Ortaya koydukları eserler de istilâ ve yağma kültürüne âşina olan bedevîlerin düşmanları tarafından yok edilmiştir. Yine yazı bilmedikleri için tarihlerini yazamayan bedevîler hakkındaki bilgiler, ancak *kutsal kitaplar*, bu insanlarda çok gelişmiş olan *şiiirler* ve *sözlü rivayetlerden* elde edilebilmektedir.²⁷

Badiyeler ve bedeviliğin, şehirler ve şehir hayatından önce geldiğini ve onların temelini teşkil ettiğini söyleyen İbn Haldun, toplumların hayat tarzlarının farklı olmasını da, yaşamlarını sürdürmek ve geçimlerini sağlamak için tuttukları yolların farklı olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Çünkü insanların bir araya gelmeleri, ikinci derecedeki ve lüks ihtiyaçlarından çok, temel ve zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için yardımlaşma amacına yöneliktir.²⁸

Buna göre göçebe toplumlarda hâkim olan değer ölçüleri de cemiyetin yapısına, sosyal ve ekonomik şartlarına uygun olarak teşekkül etmiştir. Şehirlerden ve birbirlerinden uzak bölgelerde yaşadıkları için göçebeler genelde kaba ve sert tabiatlı olurlar.²⁹ Nitekim İbn Halduna göre bedeviler, "çöllerin derinliklerinde dolaşmalarından ve yaşamalarından dolayı insanların en yabanişidirlere. Kentlerde yaşayanlara göre, kıyas kabul etmeyecek ölçüde, sanki konuşamayan yırtıcı hayvanlar gibi yabancı

²⁵ Bkz: Kurt, *İslâm Öncesi Mekke Toplumu*, s. 103-104.

²⁶ M. J. De Goeje, *Arabistan*, İslam Ansiklopedisi, Eskişehir 1997, I/484.

²⁷ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Heyet, İlmî Müşavir ve Redaktör: Hakkı Durusun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul 1986, I/103-104.

²⁸ Bkz: Abdurrahman b. Muhammed ibn Haldûn,, *Mukaddime*, (Çev. Halil Kendir), Ankara-2004, I/157 vd.

²⁹ Bkz: Fayda, *Bedevî*, V/314.

ve vahşidirler.”³⁰ Ama bu negatif özelliklerinin yanında bedevîlerin, cömertlik ve cesurluk gibi hususlarda da şehirlilerden daha ileri düzeyde oldukları bilinen bir gerçektir.³¹ İslâm davetinin, yarımada nüfusunun çok önemli bir bölümünü oluşturan bedevilerle toplumsal olarak ilk karşılaşması hicrî beşinci yıldan sonra başlamış, giderek artan bir trendle sekiz ve dokuzuncu yıllarda zirveye ulaşmıştır. İşte bedevilerle ilgili âyetleri anlayıp yorumlamaya çalışırken bu dönemin coğrafi, kültürel ve sosyal bütün özelliklerini de daima göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

2. KUR’ÂN-I KERİM’DE BEDEVİLİK

Kur’ân-ı Kerim’de *bâdiye*, *bedevilik* ve *bedeviler*le ilgili olarak hem “b-d-v” kelimesinin ilgili türevleri hem de “el-A’râbi” kelimesi geçmektedir. Ancak kavramsal anlamda bedeviliğin ne olduğuna ve bedevi yaşam tarzına dair bilgilere “el-A’râbi” kelimesinin geçtiği yerlerde rastlamak mümkündür. Öneme binaen “el-A’râbi” kelimesinin Kur’ân’daki kullanım alanlarıyla ilgili incelememizi sona bırakarak, öncelikle bedevî kelimesinin kullanım alan(lar)ıyla ilgili kısaca bilgi vermek istiyoruz.

2. 1. Kur’ân’da Bedevî Kavramının Kullanım Alanı

Kur’ân-ı Kerim’de bu kelime *çöle*, *çöl yaşamına*, *çölde yaşayanlara ve çölden gelip geçenlere* delalet edecek şekilde üç ayrı âyette kullanılmıştır.³² *Yûsûf* ve *Hac* sûresinin ilgili âyetleri *Mekkî*, *Ahzâb* sûresindeki âyet ise *Medenî*’dir.³³ Bunlardan ilki *Yûsuf* sûresinde geçmektedir. Bu sûrede Hz.

³⁰ İbn Haldun, *Mukaddime*, I/159–160. Rûhu’l-Beyân müellifi Bursevî, *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’den naklen köy ve şehrin, çöl ve bâdiyenin insanın mânevî âlemindeki yerini de şöyle anlatır: Nasıl ki sûret âleminde çöl ve şehir varsa, insanın mânevî âleminde de çöl ve şehir vardır. İnsandaki çöl nefsi; şehir ise kalbi temsil eder. “Bedevîler” lafzı, nefse ve nefsin taşıdığı küfür ve nifaktan ibaret olan hevâyâ işaret etmektedir. “İman” kalbe âid zâtî sıfatlardan olduğu gibi “küfür ve nifak” da nefse âid zâtî sıfatlardandır. (Bkz: İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, İstanbul 1389, III/489.)

³¹ Bka: İbn Haldun, *Mukaddime*, I/163–166.

³² Bkz: *Yûsuf*, 12/100; *Hac*, 22/25; *Ahzâb*, 33/20.

³³ Müfessirlerin çoğuna göre *Yûsuf* sûresi *Mekkî* sûrelerdendir. Ancak İbn Abbas ve *Katâde*’den gelen rivâyetlere göre bazı âyetlerinin *Medenî* olduğu ya da *Hicrî* esnasında nâzil olduğu da söylenmişlerdir. (Bkz: Kurtubî, *el-Câmi*’, IX/79; Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, III/5.) *Hac* sûresinin nerede nâzil olduğu da ihtilafli bir husustur. Ancak müfessirlerden çoğuna göre, bazı âyetleri dışında sûre *Mekke*’de nâzil olmuştur. (Bkz: Kurtubî, *el-Câmi*’, XII/3; Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, III/489.) *Ahzâb* sûresi ise ittifakla *Medenî*’dir. (Bkz: Kurtubî, *el-Câmi*’, XIV/76.)

Yâkûp ve oğullarının "çöl'den"(mine'l-bedv) geldikleri şu şekilde ifade edilmektedir; Hz. Yûsuf, "...Ey babacığım!" dedi, "bir zamanlar gördüğüm rüyanın altında yatan anlam (rüyanın te'vili) buymuş meğer. İşte, Rabbim onu gerçeğe dönüştürmüştür. Yine O, beni hapisten çıkararak, dahası Şeytan benimle kardeşlerimin arasını açtıktan sonra bile sizin çölü aşip gelmenizi sağlayarak bana lütufta bulunmuştur..."³⁴

Bu âyette geçen "*mine'l-bedv*" ifadesinden kimi müfessirler, Hz. Yâkûp ve çocuklarının çölde yaşayan ve hayvanlarıyla otlaklar arayan bir topluluk (yani bedevî) olduklarını söylemişlerdir.³⁵ Ancak bu ifadenin, Hz. Yakup ve oğullarının çölde yaşayan bedevi topluluk olduklarını değil, Mısır'a gelirken "çölü aşip geldikleri"ni yani yolculukları esnasında çölden geçip gelen topluluk olduklarını anlattığını söylemenin daha uygun olduğu kanaatindeyiz.³⁶ Nitekim ilk görüşü dile getiren aynı müfessirler Yûsuf sûresindeki bu âyetten sadece dokuz ayet sonra gelen, "Senden önce gönderdiğimiz peygamberler, kentlerin (min ehli'l-kurâ) ahali-sinden (seçip) kendilerine vahyettiğimiz adamlardan başkası değildi"³⁷, âyetini yorumlarken, şehir ve kasaba halklarının bedevilere göre daha bilgili ve daha ağırbaşlı oldukları için "Allah'ın bütün peygamberlerini şehir halkından seçtiğini" ifade etmişlerdir.³⁸ Ayrıca âyette geçen "bedv" kelimesinin, "çöl" değil Hz. Yakup(a.s.)'ın yaşadığı yerin adı, yani özel isim olduğu ya da İbn Abbas'tan gelen rivâyete dayanarak Hz. Yakub'un Mısır'a gitmeden önce "bedâ" denilen bir yere yerleştiği ve buradan yola çıkarak Mısır'a gittiği için de "mine'lbedv" denildiğine dair rivâyetler bulunmaktadır.³⁹ Bütün bu açıklamalardan hareketle âyette geçen "bedv"

³⁴ Bkz: Yûsuf, 12/100;

³⁵ Bkz: Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Çavâmidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vîl*, Beyrut 1987, II/506; Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medarikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl*, (Thk: Muhammed Mervanel-Şaâr), Beyrut 1996, II/341.

³⁶ Bu tercihin gerekçeleri için bkz: Elmalılı, *Hak Dini*, IV/2926-2927.

³⁷ Yûsuf, 12/109.

³⁸ Bkz: Zemahşerî, *Keşşâf*, II/509; Nesefî, *Medârikü't-Tenzil*, II/344. Aslında bu iki âyet örneğinde, tefsirdeki parçacı yaklaşımın ne türden problemler yarattığını görmek mümkündür. Aynı sürenin iki ayrı ayetinde -ki bu iki âyet arasında sadece sekiz âyet vardır- iki ayrı şey söylemek, sadece âyet eksenli düşünüldüğünün ve konuya bütüncül bir yaklaşım sergilenmediğinin açık bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında mesele gayet açıktır: Eğer Allah Teâlâ bütün peygamberlerini şehir halkından (karye) seçiyorsa, bâdiyede yaşayanlar arasından hiçbir peygamber gelmemiş demektir. Dolayısıyla Hz. Yâkûp (a.s.) da bedevi değildir. İlgili âyet onun bedevi olduğuna değil, bâdiye'den geçerek Mısır'a geldiğine delalet eder.

³⁹ Bkz: Elmalılı, *Hak Dini*, IV/2962-2927.

kelimesinin, genel anlamda “çöl(den geçmek)” anlamına geldiğini ya da “belirli bir mekânın özel ismi olarak” kullanıldığını söyleyebiliriz.

Aynı kelime *Hac* sûresinde şöyle geçmektedir: “İnkârda direnenlere, Allah yolundan ve yerleşik olanla oraya dışarıdan gelenlere eşit olarak (hiçbir ayırım gözetmeksizin mabet) kıldığımız Mescid-i Harâm’dan alıkoyanlar ile orada zulmederek haktan sapanlara, can yakıcı azabı tattırırız.”⁴⁰ Âyette “yerleşik olan” diye tercüme ettiğimiz kelime “el-âkifü”dür ve “yapışmak, tutunmak, kendini bir yere/şeye hapsetmek ve bir yerde ikamet etmek anlamındadır.”⁴¹ Âyette bunun karşıtı olarak kullanılan kelime ise “el-bâd”dır. “b-d-v” kökünden *ism-i fâil* olan bu kelime, bağlamından anlaşıldığına göre, hac ibadeti sebebiyle Mekke’ye dışarıdan gelen bütün insanları kapsamaktadır. Bunun için biz de ayetteki bu kelimeyi “dışarıdan gelenler” diye tercüme ettik. Mekke’ye dışarıdan gelen bu insanlar ya “çevredeki bedeviler”dir ya da Mekke’ye ulaşmak için “çölü aşip gelen bütün yabancılar”dır.⁴² Dolayısıyla burada “el-bâd” kelimesinin, “Mekke’de ikâmet etmediği halde Mescid-i Harâm-ı ziyaret etmek maksadıyla “çölü aşip gelen” bütün insanları kapsayacak şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Son olarak bu kelime Ahzâb sûresinde “A’râbî” kelimesinin çoğul kalıbı olan “el-A’râb” kelimesiyle birlikte “A’râbiler arasında bedeviler gibi yaşamak”⁴³ mânâsına gelecek şekilde kullanılmıştır: “Düşman birliklerinin hâlâ çekip gitmediklerini zannederler. Düşman bir daha geldiğinde ise size ait haberleri uzaktan almak üzere çöllerde dağınık yaşayan bedevilerin arasında bulunmayı arzularlar. Zaten aranızda da bulunsalardı savaşa çok az katılırlardı.”⁴³

2. 2. Kur’ân’da A’râbî Kavramının Kullanım Alanı

Kur’ân’da bedevilerden bahseden âyetlerdeki anahtar kelime ise “el-A’râbî”dir. Bu kelime on ayrı âyette geçmektedir. Bunlardan altısı *Tevbe* sûresinde, iki tanesi *Fetih* sûresinde, birer tanesi de *Ahzâb* ve *Hucurat* sûrelerin-

⁴⁰ Bkz: Hac, 22/25.

⁴¹ Bkz: el-Hüseyn b. Muhammed Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur’ân*, İstanbul 1986, s. 512.

⁴² Bkz: Kurtubî, *el-Câmi’*, XII/22-23; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, III/503; Ahmed es-Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî ale Tefsiri'l-Celâleyn*, İstanbul Ts., III/99.

⁴³ Bkz: Ahzâb, 33/20. “el-Bâdüne” şeklinde çoğul *ism-i fâil* formunda kullanılan bu kelimenin ilgili âyetteki kullanım anlamıyla ilgili gerekli açıklamalar, aynı cümle içerisinde kullanıldığı için “el-A’râbî” kelimesiyle birlikte değerlendirilecektir.

dedir.⁴⁴ Ancak her ne kadar bizzat "a'râbî" kelimesi geçmese de *Hucurat* sûresinin 4 ve 5. âyetlerinin bedeviler hakkında nazil olduğu hem ayetlerin içeriğinden hem de ilgili rivâyetlerden anlaşılmaktadır.⁴⁵

"el-A'râbî" kelimesi bağlamında bedevilerden bahseden ayetlerin ortak özelliği, hepsinin de Medenî olmasıdır. Söz konusu âyetlerin nüzül dönemi, Medine döneminin ikinci yarısında başlayıp yedi ile onuncu yıllar arasında –özellikle de dokuzuncu yılda– yoğunlaşan bir zaman dilimini kapsamaktadır. Hem bu dönemde gerçekleşen tarihi olaylara hem de ilgili âyetlerin nüzul dönemine baktığımızda ilk önce *Ahzâb* suresindeki ayetin nazil olduğunu,⁴⁶ ardından *Hudeybiye* barış antlaşmasının akabinde nazil olan *Fetih* sûresinin ilgili âyetlerinin indirildiğini görmekteyiz.⁴⁷ Kaynaklarımızda nüzul döneminin ağırlıklı olarak hicrî dokuzuncu yıl olduğu bildirilen *Hucurat* ve *Tevbe* sûrelerinin ilgili âyetlerinin indiriliş dönemleri sanki bir iç içelik arz etmektedir.⁴⁸ Bununla birlikte

⁴⁴ Bkz: Muhammed Fuad Abdulkaki, *el-Mu'cemü'l-Müfrehes li Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1988, s. 579.

⁴⁵ Bkz: Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Kahire- 1993, XXVI/77; Zemahşerî, *Keşşâf*, IV/357; Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîr-i Kebîr*, Beyrut 1997, X/96; İsmâil İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut 1969, IV/208.

⁴⁶ Bu sûrenin onuncu ayetinden başlamak üzere bedevilere atıfta bulunan yirminci ayetin de içinde bulunduğu ayetler grubu, *Hendek (Ahzâb)* savaşı sırasında gerçekleşen hadiselerden bahsetmektedir. Bilindiği üzere Hendek savaşı da hicretin beşinci yılında gerçekleşmiştir. (Bkz: Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/242-243.)

⁴⁷ İlgili âyetlerde Hz. Peygamberin genel çağrısına icabet etmeyerek sefere çıkmayan (muhallemîn) bedevilerden bahsedilmektedir. Tarihi verilere göre bu sefer, akabinde *Hudeybiye* barış antlaşmasının yapıldığı umre yolculuğudur. Dolayısıyla Hendek savaşından sonraki bir zaman dilimine tekabül etmektedir. Buna göre ilgili âyetlerin *Hudeybiye*'den dönüş yolculuğunda nazil olduğu bunun da hicri altıncı yılın sonlarına tekabül ettiği anlaşılmaktadır. (Bkz: Ebu Muhammed Cemaleddin Abdülmelik b. Hişâmî, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, (Thk: Ömer Abdüsselam Tedmurî), Kahire 1987, III/255-256 ve 266-267; Neseî, *Medârikü't-Tenzil*, IV/48.)

⁴⁸ Kaynaklar her iki sûrede de geçen bedevilerle ilgili ayetlerin hicretin dokuzuncu yılında nazil olduğunu belirtmektedir. (Bkz: İbn Hişâm, *es-Sîra*, IV/155 ve 203; Köksal, Muhammed Asım, *İslam Tarihi*, İstanbul 1979, IX/32 ve 152;) Çünkü *Hucurat* sûresinde bedevilerden bahseden ilk ayetler, *Beni Temim* kabilesi heyetinin Medine'ye gelişindeki olaylardan bahseder. (Bkz: İbn Hişâm, *es-Sîra*, IV/205-210; Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân*, Beyrut 1988, XVI/203-204.) *Tevbe* sûresindeki ilgili âyetler ise *Tebük* seferi sırasında olan olaylardan ve bu arada bedevilerin tutumlarından bahseder. Dolayısıyla bu iki hadisede hicretin 9. yılında olmuştur. Ancak bu hadiselerin hangisinin daha önce vuku bulduğu hakkında farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Meselâ İbn Hişâm *Tebük* savaşını Beni Temim heyetinin Medine'ye gelmesinden önce ele alırken, Köksal ise Beni Temim heyetinin *Tebük* seferinden daha sonraki bir zaman dilimine yerleştirmektedir. (Bkz: İbn Hişâm, *es-Sîra*, IV/155 ve 203; Köksal, *İslam Tarihi*, IX/32 ve 152.)

Hucurat sûresinde bedevilerden bahseden ayetlerin nûzul sıralamasının *Tevbe* sûresindeki ilgili âyetlerden daha önce olduğu anlaşılmaktadır. Zira birçok kaynakta *Tevbe* sûresinin, *Nasr* sûresinden önce inen en son sûre olduğuna dair rivâyetler bulunmaktadır.⁴⁹ Dolayısıyla *Hucurat* sûresinin *Tevbe* sûresinden önce nâzil olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple biz de yaklaşık nûzul sırası olan bu süreci takip ederek ilgili ayetleri değerlendirmek istiyoruz.

2. 2. 1. Ahzâb Sûresinde Anlatılan Bedevî(A'râbî)lerin Özellikleri

Kur'ân'ın bedevilerden bahsettiği ilk ayette şöyle denmektedir: "Düşman birliklerinin hâlâ çekip gitmediklerini zannederler. Düşman bir daha geldiğinde ise size ait haberleri uzaktan almak üzere çöllerde dağınık yaşayan *bedevilerin* arasında bulunmayı arzularlar. Zaten aranızda da bulunsalardı savaşa çok az katılırlardı."⁵⁰

Bu âyetin de içinde bulunduğu âyetler grubu, *Hendek* savaşı esnasında münafıkların sergiledikleri negatif tutum ve davranışlardan bahsetmektedir. Buna göre münafıklar, aslında Hz. Peygamber ve Müslümanlarla birlikte savaşa çıkmayı istemeyen kimselerdir. Eğer dağılıp giden düşman birlikleri (ahzâb) tekrar dönüp gelecek olsalar, görünürde İslâm ordularının içinde yer alan bu münafıkların Müslümanlardan fersah fersah uzaklaşıp çölün derinliklerindeki bedevilerle birlikte bulunmayı tercih edecekleri bildirilmektedir.

İlk bakışta bu ayetin direkt olarak bedevilerle ilgili negatif ya da pozitif bir değerlendirme yapmadığı görülmektedir. Ancak "çölde bedevi gibi yaşamın", hiçbir sorumluluk üstlenmemek ve sadece kişisel menfaatlerinin olduğu durumlarda ortaya çıkıp diğer zamanlarda toplumsal görevlerden kaytarmak anlamına geldiği de yine bu ayetin içerisinden anlaşılmaktadır.

2. 2. 2. Fetih Sûresinde Anlatılan Bedevî(A'râbî)lerin Özellikleri

Bedevilerin toplumsal yapı içerisindeki düşünce ve ahlak anlayışlarına ışık tutan ilk âyetler *Fetih* sûresindedir: "(Savaşa katılmayıp) geride

⁴⁹ *Tevbe* sûresinin *Nasr* suresinden önce nazil olan en son sûre olduğuna dair bilgiler için bkz: Şavkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II/378; İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, (Çev: Ramazan Yıldırım), İstanbul 1998, VII/267-270.

⁵⁰ Ahzâb, 33/20.

kalan bedeviler sana, gönüllerinde olmayanı dillerinin ucuyla söyleyerek, "Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıyordu, bu yüzden Allah'ın bizi bağışlamasını iste" diyecekler. Onlara şöyle de: "Size bir zarar gelmesini isterse veya size iyilik etmeyi murat ederse sizin için Allah'a karşı herhangi bir şey yapmaya kimin gücü yeter!" Hayır! Allah bütün yaptıklarınızı bilmektedir. Tam aksine siz, Resûl'ün ve müminlerin artık ailelerine hiç dönemeyeceklerini sandınız, bu gönlünüze hoş geldi. Kötü zanna kapıldınız ve mahvolmuş bir topluluk haline geldiniz."⁵¹

Bu ayetlerin siyâk ve sibâkından ve ilgili rivâyetlerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber hicretin altıncı yılında Mekke'ye umre yolculuğu için genel bir çağrı yapar. Mazeret beyan ederek katılmayan kimi bedevi kabilelerinin dışında yaklaşık 1400 kişi bu davete icabet eder. Hiçbir tutarlılığı olmayan birtakım mazeretler ileri sürerek bu sefere katılmayan *Gıfâr*, *Müzeyne*, *Cüheyne*, *Eşca'*, *Dîl* ve *Elsem* kabileleri hakkında nazil olan bu ayetler,⁵² söz konusu kabilelerin sefer dönüşünde Hz. Peygamber'e gelerek sözde mazeretlerini zikretmekte ve onların kalplerinde gizlediklerini de ifşâ etmektedir. Çünkü onların "bizi mallarımız ve ailelerimiz alıyordu" sözü, kalplerindekini ifade etmekten çok uzakta idi. Onlar bunu sadece dillerinin ucuyla söylüyorlardı. Bu sefere iştirak etmekten onları alıkoyan asıl sebep ise bambaşka idi. Allah Resulü bu seferi savaşmak için değil, sadece bir umre ziyareti olarak ilan ettiği, ihramlanıp kurbanlık develelerini nişanladığı halde⁵³ kimi bedeviler, *Kureyş*, *Sakîf* ve *Kinâne* gibi kabilelerden çekindikleri için Hz. Peygamber'le mü'minlerin bu savaştan zaferle çıkıp memleketlerine geri dönemeyeceklerini, yok olup gideceklerini düşünüyorlardı. Böyle bir düşünce de gönüllerine hoş geliyordu. Zira yanı başlarında güçlenmekte olan bir otoriteye itaat etmektense yok olup gitmesini istiyorlardı. Oysa Allah onların bu gizli istek ve arzularını biliyordu. Elçisine de bunu bildirerek onların gizledikleri kötü niyetlerini böylece ifşa etmiş oldu.

Söz konusu bedevi kabilelerinin, meşru mazeretleri bulunmadığı halde Hz. Peygamber'le birlikte umre seferine çıkmamalarının cezası olarak, çok yakında çıkılacak ve Allah'ın izniyle hem zafer hem de ganimetlerle so-

⁵¹ Fetih, 48/11-12.

⁵² Bkz: Neseî, *Medarikü't-Tenzîl*, IV/48; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I/253.

⁵³ Bkz: Neseî, *Medarikü't-Tenzîl*, IV/48-49.

nuçlanacak olan *Hayber* seferine katılamayacakları bildirilmiştir. Nitekim *Hayber* savaşına, *Hudeybiye* seferine katılanların dışında kimsenin katılmasına müsaade edilmemiştir.⁵⁴ Oysa âyette de belirtildiği üzere *Hayber* kalesi hem zahmetsiz fethedileceği hem de birçok ganimetler elde edileceği için bedeviler bu savaşa iştirak etmek istemişler, fakat onların bu isteği geri çevrilmiştir.⁵⁵ Bu durum aynı sûrenin 15. ayetinde şu şekilde ifadesini bulmaktadır: “Ele geçirmek üzere ganimetlere doğru hareket ettiğinizde savaştan geri kalanlar, Allah'ın sözünü değiştirmeyi dileyerek “Bizi engellemeyin de size katılalım” diyecekler. De ki: “Asla bizim peşimize takılmayacaksınız, Allah sizin için daha önce böyle buyurdu.” Bunun üzerine de “Hayır, siz bizi çekemiyorsunuz” diyecekler. Tam aksine kendileri kavramakta güçlük çekiyorlar.”⁵⁶

Fakat bu ceza süreli değil, geçicidir. Çünkü bir sonraki âyette Allah Teâlâ, ileride çetin bir düşmana karşı bu bedevilerin de savaşa çağrılacağını; eğer bu çağrıya icabet ederlerse Allah'ın onlara güzel bir karşılık vereceğini, aksi takdirde elem verici bir azapla cezalandıracağını şu şekilde ifade etmektedir: “Arkada kalan bu bedevi topluluklara de ki: “Yakında çetin güç sahibi bir topluluğa karşı çağrılacaksınız; ya kendileriyle savaşacaksınız yahut Müslüman olacaklar. Bu çağrıya uyarsanız Allah size güzel bir karşılık verecek, daha önce olduğu gibi geri durursanız sizi acı bir şekilde cezalandıracak.”⁵⁷

Âyette ifade edildiği şekliyle Müslümanların kendileriyle sonuna dek savaşacak ya da Müslüman olacakların kimler olduğu hususunda çok farklı görüşler bulunmaktadır. Söz konusu toplulukların ya müşrik Araplardan *Havazin*, *Sakîf* ve *Katafân* gibi kabilelerin olabileceği ya da bu âyetin *Bizans* ve *İranlılarla* yapılacak savaşlara delalet ettiğine dair görüşlerin ağır bastığı görülmektedir.⁵⁸ Burada önemli olan bedevilerin önceki uydurma mazeretlerini bir tarafa bırakarak ve pişman olmuş olarak top-

⁵⁴ Bkz: İbn Kesîr, *Tefsîtu'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV/189.

⁵⁵ Bkz: M. Zeki Duman, *Beyânü'l-Hak -Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûl Sırasına Göre Tefsiri-*, Ankara 2006, III/489.

⁵⁶ Fetih, 48/15.

⁵⁷ Fetih, 48/16.

⁵⁸ Hatta bu ayetlerin Hz. Ebu Bekir dönemindeki Ridde savaşlarına delalet ettiğini iddia eden görüşler de bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV/190; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVI/180.

lumsal bir menfaat için çağrıldıkları zaman savaşa katılmaları durumunda Allah'ın kendilerine bu dünyada zaferler ve bol ganimetler vereceği, âhirette ise Cennetine koyacağını müjdelemiş olmasıdır. Aslında teşvik ile inzarın, müjdeleme ile cezalandırmanın bir arada zikredildiği bu ayette bedeviler bir taraftan Allah ve Resûlünün emirlerine uymaya teşvik edilerek, diğer taraftan da eğer itaat etmez ve savaşa katılma çağrısına daha önce yaptıkları gibi kulak tıkarlarsa cezalandırılacakları bildirilerek eğitilmektedirler.

Neticede Fetih sûresinin bu âyetlerinde anlatılan bedevîlerin en önemli özelliği, zorluk ve sıkıntının olduğu bir sefere çıkmayı göze alamayıp aslı astarı olmayan mazeretler ileri sürerek geri kalmalarına karşılık, zahmetsiz bir fetih olacağı ve birçok ganimetlerin elde edileceği bildirilen Hayber savaşına ise katılmak için ısrarcı olmalarıdır. Yani Hz. Peygamber ve O'nun seçkin ashabıyla ilişkileri, tamamen bireysel menfaatlere dayalı bir diyalog biçiminden ibarettir.

2. 2. 3. Hucurat Sûresinde Anlatılan Bedevî(A'râbî)lerin Özellikleri

Hucurat sûresinde bedevilerden bahseden ilk ayetler şöyledir: "Gerçek şu ki odaların (hane-i saadetlerin) dışından sana seslenenlerin çoğu düşünemiyor. Eğer sen (kendi isteğinle) onların yanına çıkıncaya kadar sabredip bekleselerdi, elbet bu kendileri için daha iyi olurdu. Ama Allah yine de çok bağışlayıcı ve rahmet kaynağıdır."⁵⁹

İlgili âyetlerin sebab-i nüzulü hakkında bilgi veren rivayetlere bakıldığında *Beni Temim* kabilesinden 70-80 kişilik bir heyetin, daha önce vuku bulan bir olay⁶⁰ sebebiyle Medine'de esir bulunan akrabalarını kurtarmak için Hz. Peygamberle görüşmek üzere geldikleri görülmektedir. Peygamberimiz ise o sırada, yöre halkının âdeti olduğu üzere hâne-i saadetlerinde istirahat etmektedir. Bu heyet, mescidin kıyısında bulunan ve ayrı ayrı odalardan oluşan peygamberimizin evinin yanına gelip, "Ey Muhammed! Çık artık yanımıza!" diye bağırmağa başladılar.⁶¹ Ashaptan bazıları onları teskin etmeye ve sabırlı olmaya davet ettiyse de onlar ses-

⁵⁹ Hucurat, 49/4-5.

⁶⁰ İlgili hadisenin ayrıntıları için bkz: Bkz: Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/390-391; Köksal, *İslâm Tarihi*, IX/26

Bkz: Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXVI/77; Zemahşerî, *Keşşâf*, IV/358; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVI/204.

lerini yükseltmeye devam ederler. Hatta içlerinden *Akra' b. Hâbis* yüksek sesle şöyle der: "Ey Muhammed! Benim övdüğüm kimseler aziz, yerdiklerim de zelil olur!"⁶² Bunun üzerine peygamberimiz de çıkıp, "ne oluyor sana! Böyle olan ancak yüce Allah'tır; zira O'nun övdüğü aziz, yerdığı de zelil olur,"⁶³ diye karşılık verir. Daha sonra heyete kendisinden ne istediklerini sorar. Onlar da, birtakım şan-şöhret yarışından sonra,⁶⁴ esirlerinin serbest bırakılmasını isterler. Hz. Peygamber onların esirlerini serbest bıraktığı gibi Müslüman olmalarından dolayı da çeşitli hediyelerle ödüllendirir⁶⁵ Esirler sorununun bu şekilde tatlıya bağlanmasından sonra İslâm, *Beni Temim* kabilesinin yaşadığı bölge olan *Basra* körfezi taraflarında hızla yayılmaya başlamıştır.⁶⁶ İşte bu olay üzerine Hacurat sûresinin 4 ve 5. ayetleri nazil olmuştur.⁶⁷

Sebeb-i nüzule dair gelen bu rivayetlerden anlaşıldığına göre, Hz. Peygamber'e karşı âdâp ve erkândan yoksun olarak bu kaba davranışları sergileyenler, her ne kadar sarîh bir şekilde ifade edilmese de, Medine'ye dışarıdan gelmiş olan bedevilerdi. Bunlar hem peygamberimizin günlük programına uygun hareket etmemişler hem de istirahatta olduğu bir vakitte evinin önüne gelerek bir an önce dışarı çıkmasını istemiş; O'nu rahatsız etmişlerdi. Bunların Hz. Peygamber'le görüşmek istemelerinde hiçbir problem olmamakla birlikte, temel sorun bu görüşme isteklerini kendi yaşadıkları kültürel kalıplar içerisinde yapma eğiliminde olmaları ve kendi davranış kalıplarını merkeze almalarıdır.⁶⁸

Peygamberimizin sohbetlerinde bulunmuş ve eğitiminden geçmiş olan sahabeden böyle bir şey sadır olmamıştı. Hatta ilgili rivayetlerde

⁶² Bkz: Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXVI/77.

⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut 1989, III/488) Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXVI/77; İbn Kesir, *Tefsir*, IV/208; Celaleddin es-Suyûtî, *Dürü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, Kahire 1985, VI/89. Aslında bu heyetin gelerek peygamberimizin evinin etrafında dolaşıp bağıra-çağıra konuşmaları ve kendilerini hem övmek hem de ihtiyaçlarını bildirmek için böyle bir yol takip etmeleri, dönem Araçlarının bir geleneğiydi.

⁶⁴ Bkz: Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXVI/77; Zemahşerî, *Keşşâf*, IV/357; İbn Kesir, *Tefsir*, IV/208.

⁶⁵ Bkz: Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/391-392; Alaaddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Hâzin, *Lübâbu't-Te'vîl fi Meânî't-Tenzîl*, Beyrut ts., IV/517 vd.

⁶⁶ Bkz: Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/389.

⁶⁷ Bkz: Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXVI/77; Zemahşerî, *Keşşâf*, IV/357; Râzî, *Tefsir-i Kebîr*, X/96; İbn Kesir, *Tefsir*, IV/208.

⁶⁸ Bkz: Tekin, *Kur'ân-ı Kerim'de Bedevilik*, s. 110-111.

heyetin içinden sadece bir-iki kişinin, daha önceden Müslüman olduklarına dair bilgiler bulunmaktadır.⁶⁹ Dolayısıyla görgü kurallarına riayet etmeyen Bedevi Araplar, henüz Müslüman da değillerdi. Bu sebeple olsa gerek ki, hem kendisinden önceki hem de sonraki ayetler iman edenlere hitapla başlarken, burada sadece yapılan eyleme dikkat çeken "Odaların gerisinden sana bağırıp- çağırınlar var ya..." ifadesi tercih edilmiştir. İşte Kur'ân-ı Kerim bu örnek olayın kahramanlarına dikkat çekmek yerine, onların yaptıklarına dikkat çekmektedir. Neticede Kur'ân burada bir örnek olay üzerinden muhataplarını bedevilikten medeniliğe çağurmaktadır.⁷⁰

Diğer taraftan Hz. Peygamber'e karşı edep ve hürmetten yoksun bu davranış biçimi, eğitim ve idrak seviyeleri yaptıklarının kabalığını ve yersizliğini henüz anlayacak ölçüde olmayan bedevilerden sadır olduğu için tabii olarak karşılanabilirdi. Buna rağmen Allah Teâla'nın vahiy göndererek uyarıda bulunması şu evrensel değer ve kurala dikkat çekmektedir: Medeni inceliklerin, insani erdemlerin bütün topluluğa yayılması; köylünün, bedevinin, şehirlerden uzak yaşayanların da uygarlıktan nasiplendirilmesi, bütün ümmetin medenileşmesi gereklidir.⁷¹

İşte Hucurat sûresinin ilk ayetlerinde isim zikredilmeksizin bedevilerle ilgili bu bilgilere yer verilirken, aynı sûrenin 14. ayetinde ise bedevilerle ilgili açık bir şekilde şöyle denmektedir: "Bedeviler, "İman ettik" dediler. De ki: "henüz iman etmiş sayılmazsınız, lâkin "teslim olduk" diyebilirsiniz. Zira iman kalplerinize henüz girmiş değil. Ama eğer Allah ve Resulüne itaat ederseniz O, yaptığınız hiçbir şeyi boşa çıkarmaz. Çünkü Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir."⁷²

Rivâyetlere göre çölde yaşayan *Beni Esed* kabilesinden kimi bedeviler, kurak geçen bir yılda Hz. Peygamber'e gelerek iman ettiklerini izhar edip sosyal yardımlardan (sadaka) pay istediler.⁷³ Oysa İslâm'ın gücüne teslim olmak ile kalpte imanın yerleşmesi ayrı ayrı şeylerdi. Aslında bu-

⁶⁹ Bkz: Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/390-391.

⁷⁰ Bkz: Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'ân -Gerekçeli Meâl-Tefsir*, İstanbul 2008, s. 1027.

⁷¹ Bkz: Kur'ân Yolu -Türkçe Meâl ve Tefsir, Komisyon: (Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İ. Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümü), Ankara 2007, V/88.

⁷² Hucurat, 49/14.

⁷³ Bkz: İbn Kesîr, *Tefsir*, IV/219; Neseî, *Medârikü't-Tenzîl*, IV/253;

rada anlatılan bedeviler münafık da değillerdi; sadece kalplerine imanın tam olarak yerleşmediği "Müslümanlar" dı. Bir bakıma, henüz ulaştıkları mertebeden daha yüce bir mertebeyi hak ettiklerini iddia ediyorlardı. Ayette bu iddialarının yersiz olduğu ifade edilerek bir bakıma hadleri bildirilmiş oluyor ve böylece eğitiliyorlardı.⁷⁴ Dolayısıyla bu âyet imanın henüz bu kimselerin kalbinde yerleşmediğini kastetmektedir. Yoksa mutlak olarak iman etmediklerini değil...⁷⁵

Bu ayette üzerinde durulması gereken önemli hususlardan birisi şüphesiz İman- İslam ya da Mü'min – Müslim ayrımının açıkça yapılmış olmasıdır. Çünkü iman ettiklerini söyleyen bir topluluğa Allah, bizzat Resulü aracılığıyla onların iman etmediklerini ama Müslüman olduklarını söylemesini istemektedir. Buradaki tartışma konusu ayette geçen "eslemnâ" fiilinin inanç ve akide alanındaki kavramsal anlamıyla mı yoksa dildeki yaygın kullanımı olan en geniş anlamıyla mı kullanılmış olduğu hususudur. *Mücahid* ve *Said b. Cübeyr* gibi tabiûn müfessirlerinden nakledilen rivayetlere bakılırsa kelimenin buradaki anlamı, öldürülme veya esir edilme korkusundan dolayı Müslümanların gücüne ve otoritesine teslim olmaktır. Buna göre ayette anlatılmak istenen şudur: "Birinin İslâm cemaatine âidiyeti, onun gerçek bir mü'min olduğu anlamına gelmez. Mü'minin mü'minlik kriteri cemaat aidiyeti ve sosyal konumu değil, kalbinin Allah'a karşı duruşudur."⁷⁶

Kanaatimizce âyette geçen "henüz iman etmiş sayılmazsınız, lâkin "teslim olduk" diyebilirsiniz." ifadesinin üzerinde önemle durulmalıdır. Çünkü bu ibare "bedevilerin dışsal (zahiri) boyutlarda kaldıklarını ve sahip oldukları kulaktan dolma bilgileri içselleştiremedikleri gibi, belirli bir bilinç düzeyine de yükselmediklerini göstermektedir. Bedeviler "hayatlarını idame ettirme" üzerine odaklanırken, gerek tek tek insanlarla ge-

⁷⁴ İmam Buharî gibi kimi âlimler bu âyetlerde sözü edilen Bedevilerin münafık olduklarını iddia etmişlerdir. Ancak İbn Kesîr bu iddiayı reddetmiş ve "eğer bunlar münafık olsalardı hem ifşa edilirler hem de sert bir şekilde eleştirilirlerdi" demiştir. (Bkz: İbn Kesîr, *Tefsir*, IV/219.)

⁷⁵ Burhaneddin İbrahim b. Ömer el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, Kahire 1992, XXVIII/387. Bedevilerle ilgili bu eğitici âyetlerin sadece kendileri hakkında nazil olan insanları kapsadığını söylemek doğru bir yaklaşım olmaz. Aksine dini inancını ve Müslümanlığını vesile ederek herhangi bir dünya menfaati elde etmeyi isteyen herkesi kapsar. (Bkz: Muhammed Mehmed el-Hicazi, *Tefsiru'l-Furkân*, Kahire Ts., XXVI/67)

⁷⁶ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'ân*, s. 1031.

rekse diğer topluluklarla ilişkilerini hayat idamesinde yetecek kadar somutluklar üzerine kurmaktadırlar. Müslümanlıkla ilişkileri ise, somut birkaç madde ile sınırlıdır. Bu bağlamda İslâm onlar için hayatın idamesinde yeni egemen zihniyeti temsil etmektedir."⁷⁷ İşte bedeviler bağlamında kullanılan "eslamnâ" ifadesi, Hz. Peygamber'e teslim olmayı, O'nun otoritesini benimsemeyi ifade etmektedir.

Oysa imân varoluşsal bir durumdur. Mekânı kalp olduğu için dille ifade edilemez. Dolayısıyla iman zâhirî değil batınî bir yapıya sahiptir. Kişi bazen maddi çıkar ve kişisel menfaatler gereği diliyle Müslümanlığını açık edebilir. Ancak iman öyle açık edilebilir mi? Hayır! Çünkü imanın yeri kalptir. İlim ve marifet membandan beslenen iman kalbe doğar. İmanın sevdirmesi ve kalbe doğması da, bu sûrenin 7 ve 8. ayetlerinde ifade edildiği şekliyle yine İlâhî bir lütuftur. Hz. Peygamberden gelen bir rivayette bu durum şu şekilde ifade edilmiştir: "İslâm açıklıktır, iman ise kalptedir(yani gizlidir)."⁷⁸

Buraya kadar imanın yerinin kalp olduğunu ve onu bilmenin de öyle kolay olmadığını dile getirdik. Çünkü ayet dille "iman ettik" demenin gerçekte iman etmek anlamına gelmediğini hiçbir ihtimale yer bırakmayacak şekilde ifade etmektedir. Peki, imanın kalpteki varlığını bizlere gösterecek hiçbir iz, işaret ve alâmet yok mudur? Bir başka ifadeyle, sadece dil ile iman ikrarında bulunmak kalpteki imanın varlığını ispata yetmiyorsa, gerçek mü'minin kim olduğunu ve hakiki imanın özelliklerini nasıl bilebiliriz? İşte bu türden sorulabilecek mukadder sorulara cevap olması için açık ve gizli her şeyi bilen Allah, kalplere kök salan hakiki imanın hem mahiyeti hem de göstergeleri hakkında şu bilgiyi vermektedir: "Gerçek Mü'minler, Allah ve Resûlüne iman eden, sonra da en ufak bir kuşkuya bile kapılmayan ve Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad eden kimselerdir. İşte bunlar sadık olanların ta kendileridir."⁷⁹

Bedevilerden bahseden ayetlerin arasına gerçek mü'minlerin özelliklerine vurgu yapan bir âyetin gelmesi, hem onların gerçek hastalıklarını teşhis etme hem de olması gerekene yönlendirilmeleri bakımından, ayetler arasındaki eşsiz ahenk ve insicamı göstermektedir.

⁷⁷ Bkz: Tekin, *Kur'ân-ı Kerim'de Bedevîlik*, s. 111.

⁷⁸ Ebû Ali Fazl b. Hasan et-Tabersî, *Mecmau'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Beyrut 1986, IX/138.

⁷⁹ Hucurat, 49/25.

İşte bu âyetler nazil olduğunda sözü edilen bedeviler Hz. Peygamber'e gelip kendilerinin gerçekten mü'min olduklarını ve kalpleriyle de tasdik ettiklerini söylediler. Bunun üzerine devamındaki şu âyetler nazil oldu:⁸⁰ "De ki: "Allah göklerde ve yerde olanları bildiği halde Allah'a dininizi öğretmeye mi kalkışıyorsunuz?! Hâlbuki Allah her şeyi bilmektedir." Onlar Müslüman oldular diye seni minnet altına almaya kalkıyorlar. De ki: "İslâm'a girmenizi bana yapılmış bir iyilik (lütuf) saymayın! Eğer dürüst olacaksanız (kabul etmelisiniz ki) asıl Allah sizin için iman yolunu açarak O size lütufta bulunmuştur." Şu bir gerçek ki Allah, göklerin ve yerin sırlarını bilir. Allah bütün yaptıklarınızı da görmektedir."⁸¹

Müslüman olmalarını bir minnet aracı olarak kullanıp sosyal yardımlardan pay almak isteyen bu bedevi kabilenin temsilcileri Hz. Peygamber'e gelerek şöyle demişlerdi: "Ey Allah'ın Elçisi! Biz gelip Müslüman olduk ve sana teslim olduk. Falanca Arap kabileleri gibi seninle savaşmadık."⁸² Bu sözlerden anlaşılan odur ki kimi bedeviler için İslâm, madde ve çıkar politikalarının bir aracı gibi görülmektedir. Çünkü bedeviler gerek Medine'deki Müslüman toplumlarla gerekse yarımada'daki diğer topluluklarla olan ilişkilerini tamamen pragmatik hedefler üzerine inşa etmekteydiler.⁸³

Bu âyetler içerik olarak bedevilere şu mesajı vermektedir: "Siz iman ettiniz diye Allah'ın hiçbir şeyi artmaz. Dolayısıyla imanınızı Allah'a bir lütuf gibi sunmaya kalkmayın! Aksine sizi imanla şereflendirdiği için Allah'a sonsuz minnet borçlusunuz! Bilinç tersine dönerse, kişi minnet etmesi gerekirken minnet altına almaya kalkar. Bu ise nimete ihanetin göstergesidir."⁸⁴

Hucurat sûresinin ilgili ayetlerinden hareketle tasvir edilen bedevî/a'râbî düşünce ve yaşam tarzını özet olarak ifade etmek gerekirse, onların inanç düzeyinin zâhirle sınırlı olduğu, henüz imanı içselleştiremedikleri ve kendileri dışındaki insan ve topluluklarla ilişkilerini bu dünyadaki yaşamlarını sürdürebilecek kadar somutluklar üzerine bina ettikleri gerçeğiyle karşı karşıya kalırız. Bunun içindir ki bedevilerin Hz. Pey-

⁸⁰ Neseî, *Medârikü't-Tenzil*, IV/255; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, IV/174; İbn Kesîr, *Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm*, IV/219.

⁸¹ Hucurat, 49/16-18.

⁸² Bkz: İbn Kesîr, *Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm*, IV/219-220.

⁸³ Bkz: Tekin, *Kur'ân-ı Kerimde Bedevilik*, s. 111.

⁸⁴ Bkz: İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'ân*, s. 1031.

gamber'e bağlılıkları iman düzeyinde değil de O'nun otoritesini kabul etme, yani O'na "teslim olma" düzeyindedir.

2. 2. 4. Tevbe Sûresinde Anlatılan Bedevî(A'râbî)lerin Özellikleri

Bedevilerden bahseden son ve yoğunluklu ayetler ise *Tevbe* sûresindedir. Nüzul sırası itibariyle *Mâide* sûresinden sonra ve *Nasr* sûresinden önce nazil olan Tevbe sûresi, Kur'ân'ın en son inen sûreleri arasındadır.⁸⁵ Sûrenin hemen tamamının *Tebûk* seferinden kısa bir süre önce başlayıp sefer süresince ve bu zorlu seferin akabindeki günlerde nâzil olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁶ Aslında *Tebûk*, Hz. Peygamberi'nin çevresindeki bütün insanların yeniden sınıdığı zorlu bir seferin adıdır. Bu sefere hazırlık aşamasından başlamak üzere, geri dönüş dâhil bütün süreçlerinde hem mü'minler, hem münâfıklar hem de Medine çevresinde yaşayan bedevi kabileler çetin bir sınavdan geçmişlerdir. Mevsimin en sıcak olduğu, ağaçların meyveye durduğu ve bağ-bahçelerdeki serin gölgeliklerin insanları cezp ettiği bir zaman diliminde çıkılan bu sefere karşı insanların hangi tavırları sergiledikleri tek tek ele alınıp gösterilmektedir. İşte bu sefere karşı tavırları irdelenen bedevilerle ilgili Tevbe sûresinde ilk olarak şu bilgiler verilmektedir: "Bedevîlerden mazeret ileri sürenler kendilerine izin verilmesi için geldiler. Allah ve Resulüne yalan söyleyenler ise oturup kaldılar. Onlardan inkârcı olanlara elem verici bir azap gelecektir."⁸⁷

Bilindiği üzere Hz. Peygamber *Tebûk* seferine hazırlandığı sırada, Medine çevresindeki ihtida etmiş kabilelerin birçoğu O'nun kumandası altında savaşa gitmeye istekli görünürken (ki, sefere katılarak bunu fiilen isbat etmişlerdir); bir kısmı da, yokluklarında savunmasız kalan obalarının ve henüz ihtida etmemiş düşman kabilelerin saldırısına uğramasından, soyulup yağmalanmasından korkuyorlardı. Diğer bir grup da vardı ki, bunlar uzak diyarlara yapılan ve ilk bakışta kendileri için pek bir çıkar

⁸⁵ Hatta bu surenin Kur'ân'dan nazil olan en son sûre olduğunu bildiren bir rivâyette bulunmaktadır. Bkz: Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II/378.

⁸⁶ Bkz: Esed, *Kur'ân Mesajı*, I/343.

⁸⁷ Tevbe, 9/90. Ayette belirtilen bu bedevilerin kimler olduğu hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Kimine göre bunlar, Benî Cifâr kabilesinden, kimine göre ise Âmir b. Tufeyl kabilesinden bir topluluktur. (Bkz: Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II/336.)

sağlayacak gibi gözükmeyen bir sefere katılmanın zorluk ve sıkıntılarını göze alamıyorlardı.⁸⁸

Oysa seferberlik anında savaşa katılmayacak kimselerin kimler olduğu söz konusu âyetin devamındaki âyetlerde açıkça bildirilmektedir: "Güçsüzler, hastalar ve harcama yapma imkânı olmayanlar için -Allah ve Peygamberine sadık kaldıkları sürece- sorumluluk yoktur. İyi niyet sahiplerini sorumlu tutmak olmaz. Allah bağışlayıcıdır, esirgeyicidir. Kendilerine binek sağlaman için sana gelip de "Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum" diye cevap verdiğin zaman, harcayacak bir şey bulamamanın üzüntüsünden gözyaşları dökerek geri dönenlere de günah yoktur. Sorumluluk sadece varlıklı oldukları halde senden izin isteyenler içindir. Onlar geride kalanlarla beraber olmayı yeğlediler; Allah da onların kalplerini mühürledi; artık doğruyu bilemezler."⁸⁹

Geçerli mazeretleri olmadığı halde savaşa katılmayan kimi münafik ve bedeviler, İslâm ordusu seferden döndükten sonra kendilerini temize çıkarma kaygısıyla yine aslı astarı olmayan mazeretler ileri sürmüşlerdir: "Onlar, aralarına döndüğünüz zaman da size özür beyan ederler. De ki: 'Boşuna mazeret ileri sürmeyin, size asla inanmayız, çünkü Allah yaptıklarınızın içyüzünü bize bildirmiştir. Bundan böyle de Allah ve Resulü yapıp ettiklerinizi görecektir; sonra gizli açık her şeyi bilen huzuruna çıkarılacaksınız ve O size neler yapmış olduğunuzu haber verecektir.' Yanlarına döndüğünüz zaman, onları hesaba çekmekten vazgeçesiniz diye size yemin billâh edecekler. Artık onlara ilişmeyiniz; zira onlar tiksiniyecek kimselerdir, işlemiş oldukları günahların karşılığı olarak varacakları yer de cehennemdir. Onlardan hoşnut olasınız diye size yemin ederler. Fakat siz onlardan hoşnut olsanız bile Allah günaha batmış o kimselerden asla razı olmaz."⁹⁰

Çünkü işledikleri günahlar sebebiyle onların iç dünyaları ve benlikleri artık kirlenmiştir. Maddi anlamdaki kir ve pisliğe karşı önlem alınmadığında nasıl ki çevresindekilere bulaşma tehlikesi bulunuyorsa,

⁸⁸ Bkz: Esed, Kur'ân Mesajı, I/343. Ayette geçen "muazzirûn" ifadesinin farklı okuyuşlarından hareketle savaşa katılmama konusunda özür beyan edenlerin, haklı bir sebebe dayanarak mı yoksa yalan söyleyerek mi mazeret beyan ettikleri hususunda müfessirlerin farklı görüşleri bulunmaktadır. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII/143; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II/445-446.)

⁸⁹ Tevbe, 9/91-93.

⁹⁰ Tevbe, 9/94-96.

rûhî anlamdaki kirliliğe karşı da dikkatli olmak gerekmektedir. İşte bu yüzden olsa gerek ki Allah, bu ayetlerde hakiki mü'minlerin onlarla sıkı ilişkiler içinde olmalarının doğru olmadığını ifade etmektedir. Nitekim Allah Resûlü de Tebuk seferinden döndüğünde Müslümanlara, geçerli bir mazereti olmaksızın savaşa katılmayanlarla bir arada oturmamalarını ve onlarla konuşmamalarını söylemiştir.⁹¹

Peki, o zaman bu bedeviler nasıl bir ruh yapısına ve davranış biçimine sahiptiler? İşte devamındaki ayetler de Allah bedevilerin düşünce ve davranış kalıplarına dair çarpıcı bilgiler vermektedir: "Bedeviler inkârcılık ve iki yüzlülükte daha ileride, Allah'ın Resulüne indirdiklerinin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar. Allah bilen ve hikmetle yönetendir. Bedevilerden öyleleri vardır ki, hayır yolunda yaptığı harcamayı angarya sayar ve başınıza kötü hallerin gelmesini bekler durur. O kötü haller kendi başlarına gelsin! Allah her şeyi çok iyi işitir ve bilir."⁹²

Bu ayetlerin iyi anlaşılabilmesi için şu arka-planın mutlaka göz önünde bulundurulması gerekmektedir: "Bedeviler dış görünüş itibariyle İslâm'ı kabul etmişlerse de tam mutmain bir şekilde mü'min olmamışlardı. Medine'de yükselen İslâm'ın gücünü görünce, o denli korkmuşlardı ki, onu görmezlikten gelememişlerdi. Bu nedenle İslâm'la küfür ve şirk arasındaki savaşta çıkarıcı bir tavır almışlardı. Fakat İslâm devletinin gücü *Hicaz* ve *Necd* bölgesinin büyük bir bölümüne yayıldığında ve düşman kabilelerin güçleri de zayıflamaya başladığında İslâm'a girmenin uygun olacağını düşündüler. Ancak içlerinde 'Doğru Yol' olduğuna kâni olup da İslâm'ı samimiyetle kabul edenler azınlıktaydı. İşte bu nedenle onlar gerçek inancın gerektirdiği samimi çabalar göstermiyor ve sadece İslâm'ın zorunlu kıldığı görevleri yerine getiriyorlardı. Bedevilerin çoğunluğu kendilerine en uygun politika olduğu için İslâm'ı kabul etmişlerdi. Onlar İslâm'ı kabul etmenin gerektirdiği zorunlu görevleri yapmaksızın yöneten grubun bir üyesi olmanın sağladığı faydaları elde etmek ve sadece Müslüman olmanın avantajlarına sahip olmak istiyorlardı."⁹³

İşte sosyo-kültürel arka-planı bu olan bedevilerle ilgili olarak Allah Teâlâ bu ayetlerde şu üç hususa dikkat çekmektedir:

⁹¹ Bkz: Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII/147.

⁹² Tevbe, 9/97-98.

⁹³ Ebû'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, (Çev. Muhammed Han Kayânî vd.), İstanbul 1996, II/263-264.

- a. Bedeviler, inkârcılık ve ikiyüzlülükte, şehirlilere oranla daha ileri düzeydedirler,
- b. Allah'ın koyduğu sınırları tanımamaya daha yatkındırlar,
- c. Şayet mecbur kalarak bir iyilik yapacak olsalar yaptıkları bu harcamayı kendileri için bir angarya ve ziyan olarak görürler.

Bedevilerin düşünce ve ahlak yapısını ele veren bu üç hususa yakından baktığımızda şunları görürüz: Küfür ve nifakta şehirlilere (hadarîlere) oranla daha ileri düzeyde olmaları, yaşadıkları sosyo-kültürel etkenler nedeniyle onların tabiat itibarıyla daha kaba saba, daha katı kalpli ve ilahi vahyi dinlemeye daha uzak olmaları sebebiyledir.⁹⁴ Dolayısıyla bedevilik yapı olarak küfre ve münafıklığa daha elverişlidir. Özellikle inkâr ettikleri ve benlik duyguları kabardığı zaman, kendilerinden anlayış, sabır ve hoşgörü beklemek yersiz bir davranış olur.⁹⁵ Nitekim Allah Resûlü bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: "Bâdiyede yaşayan kabalaşır, av peşinde koşan ise gaflete düşer."⁹⁶

Buradan hareketle Kur'ân ve sünnetin nezaketten yoksun kaba bedevi davranış biçimine ve aklî tefekkürü geliştirmeye müsait olmayan hantal yapısına olumsuz değer atfettiği söylenebilir.⁹⁷ Oysa şehirliler bilgi ve hikmet sahibi insanlarla tanışma ve böylece doğru yolun gerekliliklerini öğrenme imkânına sahiptirler. Buna karşılık bedeviler ise içinde buldukları yaşam şartları sebebiyle hem İslâm hakkında çok az bir bilgi edinme imkânına sahiptirler,⁹⁸ hem de belirli bir otoriteye itaat etmiyorlar ve başıbozuk bir hayat sürüyorlardı. Neticede çöl hayatı yaşayan insanlarla şehir hayatı yaşayanlar arasındaki farkı Fahreddîn er-Râzi şöyle bir benzetmeyle açıklamaktadır: "Şehirde yaşayanlarla çölde yaşayanlar arasındaki farkı bilmek için dağda yetişen yabanî meyveleri, bağda-bahçede yetişen meyvelerle mukayese et!"⁹⁹

Allah'ın Resûlü'ne göndermiş olduğu hükümleri bedevilerin bilmemelerinin gerekçesi, yine onların yaşadıkları hayat şartlarından kay-

⁹⁴ Bkz: Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII/147; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II/450; Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, İstanbul 1389, III/489.

⁹⁵ Bkz: Duman, *Beyânü'l-Hak*, III/584.

⁹⁶ Bkz: Ebû Dâvûd, *Sayd*, 4.

⁹⁷ Bkz: Kurt, *İslâm Öncesi Mekke Toplumu*, s. 106.

⁹⁸ Bkz: Mevdûdî, *Tefhîm*, II/264.

⁹⁹ Bkz: Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Tefbe 97-98 tefsiri

naklanmaktadır. Zira bu türden davranış biçimleri çöl hayatının karakterlerine yerleştirdiği kabalık ve katılıktan meydana gelmektedir. Onların bilgi ve kültürden, belirlenen hüküm ve yasalara boyun eğmekten uzak oluşlarından kaynaklanmaktadır. Başkalarına karşı üstün geldiklerinde katılık ve kabalıklarıyla, mağlup olduklarında ise münafıklık ve ikiyüzlülükleriyle; ayrıca göçebe hayatının zorunlu şartları haline gelen sebeplerin yol açtığı düşmanlığın ve hiçbir sınır tanımayan hayatları boyunca karakterlerinin değişmiş olmasıyla farklılaşmışlardır.¹⁰⁰

Bedevî düşüncesinde, kişisel değil de toplumsal bir faydanın olduğu durumlarda can ve mal ile ilgili tasarrufta bulunmak, onun tabiatına aykırı bir tutumdur. Kendisinin ya da en nihayetinde içinde yaşadığı küçük insan topluluğunun dışında hiçbir toplumsal menfaat gözetmeyen çıkarıcı ve pragmatist bir hayat tarzına sahip bedevinin, kendisi (ya da kabilesi adına) hiçbir fayda getirmeyeceğini düşündüğü uzak seferler için yardım yapması hiçte hoşuna gidecek bir davranış olarak gözüküyordu. Özellikle yağma ve istilâ ile hayatlarını idame ettiren bedevilerin Hz. Peygamber'in çok büyük bir savaş için tehzizat ve adam talebine pek sıcak bakmıyorlardı. Zira İslâm'ın istediği Allah yolunda canlarını ve mallarını fedâ etmek onların doğalarına aykırı bir tutumdur.¹⁰¹ Belki onları bu yönden eğitip ıslah etmek için gönderilen ayetlerin devamında zekât ve sadaka vermeyi emreden ayetlerin gelmesi de yine bu ıslah projesinin bir gereğidir.

Ancak Kur'ân bedevileri değerlendirirken ya hep ya hiç mantığından hareketle toptancı bir anlayışla değerlendirmemekte; samimiyetle Allah ve Resûlüne inanarak harcama yapanları ve maksatlarını da dile getirmektedir: "Bedeviler arasında öyleleri de vardır ki, Allah'a ve âhîret gününe inanır, hayır yolunda harcadıklarını Allah'a yakın olmak ve Peygamber'in duasını almak için vesile sayar. Bilesiniz ki onlar kendileri için bir yakınlık vesilesidir. Allah onları rahmetiyle kuşatacaktır. Şüphesiz Allah bağışlayıcıdır, esirgeyicidir."¹⁰²

Bu ayetten anladığımıza göre bedeviler içinde Allah ve Resulüne samimiyetle inanıp iman etmiş ve bu imanlarının gereği olarak da Allah yolunda infakta bulunmuş olanlar vardır. Yine bu ayet iman iddiasında

¹⁰⁰ Bkz: Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Kahire 1988, III/1695 vd.

¹⁰¹ Bkz: Mevdûdî, *Tefhîm*, II/264.

¹⁰² Tevbe, 9/99.

samimi olan kimi bedevilerin infak ederken gözettikleri “Allah’a yakın olmak” ve “Peygamberin duasını almak” gibi istek ve arzularının da bizzat Allah tarafından karşılık bulduğunun ve kabul edildiğinin bir göstergesidir.

Tevbe sûresinin yüzüncü âyetinde *Muhacir* ve *Ensarın* öncüleri (es-sâbikûne’l-evvelûn) ve onlara güzelce tabi olanlar için Allah’ın onlardan, onların da Allah’dan razı oldukları ifade edilmekte ve onlar altlarından ırmaklar akan ebedi cennetlerle müjdelenmektedirler. Bu bağlamda böyle bir hatırlatma, ıslah edilmesi hedeflenen kitleye model örnek sunulduğuna işaret etmektedir.

Bu hatırlatmadan sonra tekrar konuya dönülmekte ve *Cüheyne*, *Eşlem*, *Eşca’ ve Gıfâr*¹⁰³ gibi kimi bedevi kabilelerden münafıkların olduğu haber verilmektedir: “Çevrenizdeki bedeviler içinde münafıklar vardır. Medine ahali içinde de ikiyüzlülüğü huy edinmiş olanlar bulunmaktadır. Sen onları bilmezsin; onları biz biliriz. Onları iki defa cezalandıracağız, ayrıca çok büyük bir azaba itilecekler.”¹⁰⁴

Bedevi ya da medeni, şehirli ya da köylü fark etmez; ikiyüzlülüğün sınıfsal bir toplumu yoktur. Hatta şehirlilerin içerisindeki münafıklar ikiyüzlülükte daha mahirdirler! Dolayısıyla kendilerini öylesine gizlemeyi becerirler ki bizzat Hz. Peygamber bile onların nifaklarını anlayamaz. Çünkü onlar ikiyüzlülüğü sanat haline getirmiş kimselerdir. Nifaklarını belki peygamberden gizleyebilirler ama hiçbir şeyin kendisine gizli kalmadığı Allah’dan gizleyemezler! İşte böyle kimselerin, dünya ve ahirette daha ağır bir cezaya çarptırılacakları bildirilmektedir.¹⁰⁵ Böylece bir taraftan Resûlullah ve müminler, çevrelerindeki insanların gerçek niyetleri konusunda daha ihtiyatlı davranmaları için uyarılmakta, diğer taraftan

¹⁰³ Neseî, *Medârikü’l-Tenzîl*, II/205.

¹⁰⁴ Tevbe, 9/101.

¹⁰⁵ İkiyüzlülüğü sanat haline getirenlerin “iki defa cezalandırılacaklarının” ne anlama geldiği hususunda müfessirler farklı görüşler dile getirmişlerdir. Bunlardan ilki dünya hayatında ikincisi de âhiret hayatında olacaktır, diyenlerin yanında, dünyada iki kez cezalandırılacaklarını âhirette ise ebedi olarak cehennemde atılacaklarını söyleyenlere göre ise bu iki cezalandırmanın neler olduğu hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Kimine göre münafığın nifakının ifşa olması onun için en büyük cezadır. Diğeri de kabir hayatında göreceği cezadır. Yine Müslümanlar eliyle can ve mallarına bir zarar dokunması onlar için dünyalık zararlardandır. Hastalanmaları ve açıklık imtihanları da bu dünyadaki cezaları arasındadır. (Ayrıntılı bilgi için bkz: İbn Kesir, *Tefsir*, II/166; Kurtubî, *el-Câmi’*, VIII/153.)

da tehditkâr bir ifadeyle bu gibi kimselerin akıllarını başlarına almaları istenmektedir.¹⁰⁶

Ancak Medine ehlerinden ve bedevilerden bir grup daha var ki onlar hakkında da yüce Mevlâ şöyle demektedir: "Bir başka grup var ki onlar iyi işe kötü işi karıştırdıktan sonra günahlarını itiraf etmişlerdir. Umulur ki Allah onların tevbesini kabul eder. Şüphesiz Allah esirgeyendir, bağışlayandır."¹⁰⁷ Aslında samimi bir imana sahip olmakla birlikte zaman zaman hakla bâtil arasında med-cezirler yaşayan ve bu yüzden dış dünyaya yansıyan davranışlarında gerçek mümine yaraşan ve yaraşmayanları birbirine karıştıran, hem iyi hem kötü şeyler yapan tipler de vardır. Bunlar dış etkilerin uzağında bir nefis muhasebesi yaptıklarında davranışlarındaki bu uyumsuzluğu fark edip pişmanlık duyarlar. Bunlar gerçek mânada inanmadığı halde inanmış gibi görünenlerin girdiği yola girme-yip kendilerini mazur göstermeye çalışmazlar, günahlarını itiraf ederler. İşte âyette bunların bu pişmanlıklarının kendilerine fayda sağlayacağı, yüce Allah'ın onları bağışlayacağı ifade edilmiştir.¹⁰⁸

Tevbe sûresinde bedevileri konu edinen son ayetlerde ise Allah Teâlâ şöyle demektedir: "Medine ahalisi ve çevresinde bulunan bedeviler Resûlullah'a katılmaktan kaçınmaz ve onu bırakıp kendi canlarının derdine düşemezler. Çünkü onlar Allah yolunda ne zaman bir susuzluk, yorgunluk ve açlığa mâruz kalsalar, kâfirleri öfkeli edilecek biçimde bir yere ayak bassalar veya düşmana karşı bir başarı elde etseler, bunların her biri mutlaka onlar için iyi birer amel olarak yazılır. Allah iyilerin emeğini asla boşa çıkarmaz. Yine onlar küçük olsun büyük olsun hayır yolunda bir harcama yaptıklarında, bir yol kat ettiklerinde, bu, -Allah'ın onlara yapmış olduklarından daha güzeliyle karşılık vermesi için- muhakkak onların lehine yazılır."¹⁰⁹

Bu ayetler bir taraftan zorlu Tebük savaşına hazırlanan Hz. Peygamber ve ashabına katılmakta ve orduyu teçhizat bakımından donatmakta tereddüt edip isteksiz davrananların yaptıklarını eleştirirken, diğer taraftan da bütün Mü'minleri bu orduya katılmaya ve orduyu donatmaya teşvik etmektedir. Nitekim o kutlu neslin içerisinde öylesine

¹⁰⁶ Bkz: *Kur'ân Yolu*, III/54.

¹⁰⁷ Tevbe, 9/102.

¹⁰⁸ Bkz: *Kur'ân Yolu*, III/54-55.

¹⁰⁹ Tevbe, 9/120-121.

kahramanlıklar gösteren ve öyle cömertlik örnekleri sergileyen sahabe olmuştur ki, tarih bunları bizim için kaydetmiştir.¹¹⁰

Konuyla ilgili Tevbe sûresindeki bu son âyetler, hem Medine halkına hem de çevrede yaşayan bedevi topluluklara birlikte hitap etmektedir. Aslında kendi canının derdine düşüp de Allah Resûlü'nün çağrısına katılmaktan yüz çevirenlerin sayısı o kadar çok değildir. Buna rağmen böyle bir âyetin gelmesi, vâkıayı tesbitten ziyade, muhtemel bir gevşekliği önlemeyi hedeflemektedir.¹¹¹

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kur'ân'ın kendisine dikkat çektiği ve bazı karakteristik özelliklerini ifşa ettiği bedevilik, İslâm davetinin yatayına genişlediği ve çevre toplulukların gruplar halinde Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'e teslim oldukları bir zaman dilimine rastlamaktadır. İslâm'ın gücü ve otoritesine teslim olan insanların tamamının gerçekten kalplerinden gelerek iman ettiklerini iddia etmenin mümkün olmadığı görülmektedir. Bunlardan bir kısmının, maddi menfaatler ve öldürülme korkusu gibi başka saiklerle Müslüman oldukları görülmektedir. Hatta kabul ettiklerini söyledikleri İslâm'a karşı içten içe kin ve düşmanlık besleyenlerin sayısı da az değildir. Dolayısıyla hem bu türden insanların eğitilerek ıslah edilmeleri ve İslâm toplumuna zarar vermeyecek bir hale getirilmeleri hem de toplumun temelini oluşturan gerçek mü'minlerin bunlara karşı uyanık ve tedbirli olmaları gerekiyordu. İşte bunun için Allah bedevi düşünce tarzı ve davranış kalıplarını dile getiren ilgili âyetleri göndermiştir.

Aslında Kur'ân'ın o güzel ve eşsiz üslûbunda insanların bedevimedeni, yerleşik hayat sürenler ve göçebeler gibi bir ayırımı tabi tutulmadığı görülmektedir. Öyleyse ilgili âyetlerde özel olarak bedevilere dikkat çekilmesinin sebepleri ve gerekçeleri olmalıdır. Kanaatimize göre bunun iki temel sebebi vardır:

Birincisi, Kur'ân'ın bedevilerle ilgili ifadelerine baktığımızda, öncelikli olarak bu toplumsal yapı hakkında bir durum tespiti yapıldığını görürüz. Yani insanlar içerisinde, ilim ve irfandan uzak, davranış şekilleri

¹¹⁰ Tebük seferinde çekilen zorluklar ve kimi sahabelerin İslâm ordusunu donatmak için sarf ettiği mallarla ilgili geniş bilgi için bkz: İbn Hişâm, *es-Sıra*, IV/157; Köksal, *İslâm Tarihi*, IX/156-165.

¹¹¹ Bkz: *Kur'ân Yolu*, III/72.

olarak kaba-saba, inatçı, inkâr ve ikiyüzlülükte sınır tanımayan ve kendi kişisel (ya da yakın kabilesel) menfaatlerinin dışında toplumsal menfaatleri gözetmeyen topluluklar bulunmaktadır. İşte bu tesbit şu mesajı da içerisinde barındırmaktadır: Başta Hz. Peygamber olmak üzere İslâm toplumunun bütün yöneticileri, bu toplumsal yapıya karşı uyanık ve dikkatli olmalıdırlar. Zira tarihin her döneminde ve her toplumsal yapı içerisinde medenîler olduğu gibi bedevîler de olacaktır. Nitekim aradan geçen asırlara rağmen dünyanın her bölgesinde değişen oranlarda bedevi hayat tarzını sürdüren insanların/toplulukların olduğu bilinen, görülen ve müşahade edilen bir olgudur.

Bedevilerle ilgili ayetlerin büyük ölçüde münafıklardan bahseden ayetlerle birlikte, hatta iç içe gelmesi, onların çoğunluğunun ikiyüzlü karakterlerini yansıması bakımından dikkat çekicidir. Onların bu nifaklarını ifşa eden ve gerçek tabiatlarını gün yüzüne çıkaran şeyler ise Allah yolunda *savaş* ve sahip oldukları mallardan toplumsal menfaat için *infak*tır. Nitekim onlarla ilgili nâzil olan çoğu âyetler, genelde savaşlara iştirak etmeleri istendiği zaman takındıkları tavırları eleştirir mahiyettedir. Yine Allah yolunda harcama yapmaya teşvik edilmeleri ve Hz. Peygamber'in bütün mü'minlerden (tabii bu arada bedevilerden de) zekât alma emrinin *Tevebe* sûresinde bedevilerden bahseden ayetlerin arasında zikredilmesi de dikkat çekici diğer bir durumdur. Unutulmamalıdır ki bu ayetlerin inişinden sadece iki yıl sonra Hz. Ebû Bekir'in halifeliği döneminde çıkan isyan ve irtidat hareketlerinin en önemli nedenlerinden birisi de, bedevilerin zekât vermeyi reddetmeleridir.

İkinci olarak Kur'ân'ın özel bir vurguyla bedevilerden bahsetmesinin sebebi ise, zaten yüzyıllar boyunca çölün derinliklerinde unutulmuş olan ve dünyayla irtibatları kesilen bu insanları yeniden topluma kazandırmayı hedeflediği içindir. Din herkes için bir hayat kaynağıdır. Özellikle de son dinin kitabı olan Kur'ân'ın hiçbir ayırım gözetmeden farklı toplum kesimlerine hitap etmesi ve onların eğitilmesi için ilahi mesajlar içermesi gayet doğaldır.

Evet, Kur'ân-ı Kerim bedeviliği ve bedevilerin kimi özelliklerini anlatırken genel olarak müspet ve onaylayıcı ifadeler yerine menfi ve eleştirel yaklaşım sergilediği gayet açıktır. Bir anlamda ilgili ayetler bedevilerin düşünce ve davranış kalıplarını olumsuzlamakta, kimi zaman da onların bu davranış biçimlerinin gerisindeki temel nedenlere atıflarda bulunmaktadır. Ancak aynı Kur'ân-ı Kerim, kendilerine bedevi denilen

bu toplumun bütün mensuplarını tek bir kategoride ele alıp değerlendirmemektedir. Aksine onların içinden samimiyetle iman eden, iyi ve güzel işler yapanları da diğerlerinden ayırarak zikretmektedir. Nitekim Tevbe sûresinin 99. âyetinde, bedeviler arasında da iman ve amellerinde samimi olanların varlığına dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla Kur'ân, top-tancı bir bakış açısıyla bedevilerin hepsini mahkûm etmemiş, temyiz ederek iyi olanı kötü olandan ayırmıştır. Kötü olanı eleştirirken iyi olana da dikkat çekmiştir. Zira olması gereken, kötü işler yapanları eleştirip kötü-lüğe mahkûm etmek değil, onları da gelecekte iyi ve güzel olanı yapmaya yönlendirmek ve teşvik etmektir.

Yine Hucurat sûresinin dört ve beşinci âyetlerinde bedevilerin biz-zat Hz. Peygamber'e karşı saygısızlıkları, kaba tutumları ve bağırıp çağırma-ları zikredilmiş, ama hiçbir ceza-i müeyyide getirilmemiştir. Sadece onların "akıllarını yerli yerince kullanamayan bir topluluk" olduklarına dikkat çekildikten sonra, "eğer sabretselerdi kendileri için daha iyi olurdu" diyerek de olması gerekene doğru teşvik edilmişlerdir. Hatta bir adım daha ileri giderek Allah'ın "ğafûr/çokça bağışlayan" ve "rahîm/çokça merhamet eden" sıfatlarına dikkat çekilmiştir. İlgili ayetlerin sonunun, Allah'ın *esmâü'l-hüsnâ*'sından olan ve merhamet edip bağışla-mayı teşvik eden bu iki sıfat-isimle noktalanması, belki de Hz. Peygam-ber ve O'nun varislerine, yapıları gereği böylesi kaba ve saygısız davra-nışlarda bulunanları sizler de bağışlayın ve affedin, mesajını vermek içindir.